

سخنی در انواع نظام‌های ثبت اختراع؛ با نگاهی به برخی اصول ثبتی

زهرا شاکری^۱

زهرا بهادری جهرمی^۲

چکیده:

حق اختراع یک مخترع، از طریق ثبت اختراع ایجاد می‌شود. این ثبت در نظام‌های مختلف بر اساس یک سلسله از بررسی‌های شکلی و ماهوی صورت می‌گیرد که در کشورهای مختلف می‌تواند متنوع باشد. در اینجا این پرسش مطرح است که نظام ثبتی اختراعات مبتنی بر چه فرایندی است و آثار این فرایندهای ثبتی چه خواهد بود؟ آیا ثبت اختراعات مانند ثبت سایر اموال است و همان نتایج را خواهد داشت؟ مقاله با روش تحلیلی-توصیفی تلاش می‌کند به بررسی وجوه تمایز بخش ثبت اختراعات از سایر اموال و نیز مطالعه شاخصه‌های نظام‌های ثبتی شکلی و ماهوی بپردازد و آثار آن را تبیین کند و سرانجام نتیجه‌گیری می‌کند که کشورها بر اساس سیاست‌های خود نوع نظام ثبتی را تعیین می‌کنند و امروزه تلاش برای اعتمادسازی به نتایج جست‌وجوی دیگر کشورها می‌تواند به ارتقای نظام ثبتی کمک کند. افزون بر این، نفس ثبت اختراعات خود، موجب حق است درحالی که درباره ثبت سایر اموال ممکن است چنین نباشد.

کلیدواژه: حق اختراع، ثبت اختراع، جست‌وجوی اختراع، بررسی ماهوی اختراع، نظام ثبت اختراع

۱. Email: zshakeri@ut.ac.ir

۱. استادیار حقوق مالکیت فکری دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

۲. دانش آموخته دکتری حقوق خصوصی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

۲. Email: zahrabahadori@yahoo.com

حق اختراع به معنای حق انحصاری است که برای مدت معین طی یک گواهینامه رسمی اعطا می‌شود. سازمان جهانی مالکیت فکری در این خصوص بیان می‌کند: «پتنت، حقی انحصاری است که در قبال اختراع به مخترع یا نماینده قانونی او اعطا می‌شود»^۱. به این ترتیب، حق مذکور برای حمایت به ثبت نیاز دارد و حمایت با ثبت آغاز می‌شود. اما کشورها در خصوص صدور گواهینامه مذکور رویکردهای متفاوتی دارند. در برخی تنها با بررسی سوابق قبلی ثبتی، تصمیم بر ثبت یا عدم ثبت اتخاذ می‌شود و در بسیاری از کشورها بررسی به واکاوی گام ابتکاری و کاربرد صنعتی نیز تسری پیدا می‌کند.

تصمیم‌گیری درباره اینکه آیا گواهی حق اختراع صادر شود یا خیر؟ تصمیم بسیاری مهمی است که ادارات ثبت اختراعات اتخاذ می‌کنند. تصمیمی که اگر به صدور گواهی منجر شود به معنای حق انحصاری نسبت به اختراع است و دیگران را ملزم به احترام به آن می‌کند. اما اگر تصمیم بر رد اختراع باشد متقاضی حق اختراع با دیگر شهروندان در بهره‌برداری از به اصطلاح اختراع فرقی ندارد و همه مردم می‌توانند از آن آزادانه استفاده کنند. در اینجا این پرسش مطرح است که تصمیم مبتنی بر ثبت اختراع بر چه اساسی صورت می‌گیرد؟ ادارات ثبت اختراع در این تصمیم به چه مواردی توجه می‌کنند؟ و از طرفی ثبت اختراع چه وجوه افتراقی با ثبت املاک دارد؟ مقاله اخیر در چهار بخش به بررسی این موضوعات می‌پردازد.

۱- ثبت اختراع و ثبت املاک

در رابطه با نظام ثبت املاک گفته می‌شود تضمین آگاهی همه اشخاص ذی‌نفع از حقوق عینی غیرمنقول و در برخی موارد حقوق شخصی راجع به اموال غیرمنقول مبنای اصلی و دلیل وجودی نظام ثبت املاک است. امری که موجب می‌شود تنها جنبه شکلی امور مربوط به ثبت حائز اهمیت باشد. بنابراین شکل‌گرایی در قالب و فرم نظام‌های ثبتی مربوط به ثبت املاک عاملی برای تعیین وضعیت حقوقی مال غیرمنقول است و از این طریق سعی در برقراری نظم عمومی می‌شود.^۲ این در حالی است که فلسفه وجودی نظام ثبت اختراع را می‌توان بیشتر متکی بر منافع مخترع (مالک موضوع ثبت‌شده) یا منافع جامعه دانست که پس از نظام‌هایی مثل نظام امتیاز و جایزه به دنبال ساماندهی نحوه اعطای حمایت

۱. See: Electronic copy available at: <http://www.wipo.int/patentscope/en/>.

۲. طباطبایی حساری، نسرین، مبانی و آثار نظام ثبت املاک، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۳، ص ۲۱.

حقوقی به مخترع و در عین حال بهره‌مندی افراد جامعه از آن بوده است. بنابراین در نظام ثبت اختراع طراحی شده هم معیارهای ماهوی مانند جدید بودن و دارا بودن گام ابتکاری مطرح است و هم مسائل شکلی. این بدان معناست که همواره در اشکال مختلف نظام‌های ثبت اختراع مسائل ماهوی ثبت اختراع پررنگ‌تر از مسائل شکلی هستند. (این امر حتی در نظام‌های اعلامی نیز صادق است زیرا در این نظام نیز هرچند در ابتدا در زمان ثبت در اداره ثبت اختراع مباحث شکلی مورد توجه هستند اما در فاز دادگاه که آن نیز بخشی از کلیت نظام است، مباحث ماهوی و احراز شرایط ماهوی مطرح می‌شود و مورد رسیدگی دادگاه قرار می‌گیرد.)

به عبارت دیگر باید گفت در نظام‌های ثبتی مربوط به ثبت املاک در بسیاری موارد حق مالکیت از پیش وجود دارد - مگر در نظام‌های ایجاد^۱ - و از ثبت به عنوان شیوه‌ای جهت اطلاع‌رسانی به افراد جامعه استفاده شود. در حالی که در نظام ثبت اختراع اصولاً با ثبت، حقوقی برای مخترع ایجاد می‌شود و ثبت شرط اعطای حمایت است. البته ذکر این نکته ضروری است که امروزه با توجه به اهمیت بیش‌ازپیش اموال غیرمنقول، عدم ثبت می‌تواند منجر به معدوم شدن حق نیز شود. در حال حاضر برخلاف گذشته شباهت‌های این دو نظام بیش از تفاوت‌های آن است اما نه در نحوه اجرا و تمامی اجزاء، بلکه از نظر آثار ثبتی. می‌توان گفت آثار دو نظام شباهت‌هایی باهم دارد اما اجزای آن‌ها و نحوه عملکرد متفاوت است. تقسیم‌بندی این نظام‌ها به ایجاد^۱ و تأییدی نیز موجب تغییری در روند بررسی ملک و معیارهای ثبتی آن نمی‌شود بلکه تفاوت در آثار است^۲. از سوی دیگر گواهی اختراع صادره و حق اختراع اعطا شده به موجب آن محدود به زمان بوده^۳ و نوع حمایت‌های اعطایی آن از نوع سلبی است، در حالی که سند مالکیت مال غیرمنقول محدودیت زمانی نداشته و نوع حمایت‌های اعطایی نیز متفاوت است. بنابراین طبیعی است که این حمایت‌ها نیازمند اجزای متفاوتی در نظام ثبتی مربوطه هستند.

از جمله تفاوت‌های این دو نظام در این است که عملیات ثبت در املاک، صرفاً شکلی بوده تعیین محدوده از ابتدا توسط کارشناس اداره ثبت انجام می‌گیرد و معیارها و ابزار اندازه‌گیری معیارهای عینی و ابزارهای فنی مشخص مثل ابزارهای نقشه‌کشی هستند. در حالی که در نظام ثبت اختراع شرایط اصلی از جمله گام ابتکاری و کاربرد صنعتی معیارهای کاملاً عینی و مشخص نیستند بلکه در اصل معیارهایی شخصی و

۱. نظام ایجاد^۱ در ثبت نظامی است که در آن برای ثبت اثر ایجادکننده در نظر گرفته می‌شود و اراده افراد به تنهایی قادر به ایجاد حق نیست و شکل‌گرایی ثبتی برای ایجاد حق ضروری است.

۲. طباطبایی حصار، نسرین و صادقی مقدم، محمدحسن، "آثار ثبت املاک بر اعتبار اعمال حقوقی؛ با تأکید بر اوصاف و کارکردهای نظام ثبتی"، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۶، ش ۲، ۱۳۹۴، ص ۶۸۷.

۳. معمولاً تا ۲۰ سال مورد حمایت است.

ذهنی هستند که با مؤلفه‌های کاملاً عینی و یا ابزار خاص نمی‌توان به‌صورت مهندسی شده آن‌ها را احراز نمود. البته لازم به ذکر است در قوانین و مقررات کشورها با ارائه معیارهای دقیق‌تر به دنبال این هستند که بتوانند در جهت عینی شدن این معیارها گام بردارند تا از تشتت آرا جلوگیری شود. به‌طور مثال در حوزه نانو فناوری هرگاه شخص با مهارت عادی بتواند با کاربرد روش‌هایی که در اسناد علمی و سطح دانش پیشین موجود است اندازه‌های کالاها یا مقیاس اعمال فرآیندهای موجودی را به نانو تبدیل کند تقاضانامه‌های جدید در این رابطه فاقد گام ابتکاری تلقی می‌شود.^۱

نوع تقسیم‌بندی در نظام‌های ثبتی نیز این تفاوت را به‌خوبی نشان می‌دهد و حاکی از شکلی بودن صرف اقدامات انجام‌شده در نظام ثبت املاک است. لازم به ذکر است ثبت املاک در ایران به دودسته ثبت عادی و ثبت عمومی تقسیم می‌شود که مبنای این دسته‌بندی این است که عملیات ثبت با درخواست مالک آغاز شود و یا با ابتکار عمل اداره ثبت^۲. تعیین محدوده در املاک در زمان ثبت به این صورت است که ابتدا متقاضی ثبت در اظهارنامه ابنیه و اجزای خاصی را داخل در ملک خود معرفی می‌کند. سپس در زمان مشخصی نماینده اداره ثبت و یک نفر نقشه‌کش در محل ملک حاضر می‌شوند و از متقاضی ثبت و مشاورین نیز دعوت به عمل می‌آید. در این جلسه اظهارات متقاضی در اظهارنامه مورد بررسی و احراز قرار می‌گیرد^۳. گاه ممکن است متقاضی در این جلسه حضور نداشته باشد که بنابراین تعیین حدود با لستماع اظهارات مجاورین و بررسی نماینده اداره ثبت انجام می‌شود. گاهی اوقات نیز ممکن است متقاضی و مجاورین هیچ‌یک در جلسه حاضر نشوند که در این صورت چنانچه عملیات ثبتی مجاورین قطعی و ثبت‌شده باشد؛ حدود ملک مورد تقاضا با توجه به حدود املاک مجاور تعیین خواهد شد.^۴ همچنین چنانچه مجاورین ملک جزء اموال عمومی مربوط به دولت یا شهرداری یا حریم قانونی آن‌ها باشد لازم است نماینده اداره مربوطه نیز حضور داشته باشد و در صورت عدم حضور هیچ‌یک از متقاضی و مجاورین علی‌رغم تجدید جلسه، تحدید حدود با اظهارات مطلعین و معتمدین محل انجام خواهد شد. (تبصره ۱ ماده ۱۴۴ قانون ثبت)

در یک مقایسه کلی می‌توان گفت در مورد اختراع تعیین حدود در اظهارنامه توسط مخترع در ادعاها

۱. بهادری جهومی، زهرا، ثبت اختراعات نانو فناوری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق مالکیت فکری، دانشکده حقوق علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۹۰، ص ۷۰.

۲. طباطبایی حصار، پیشین، ص ۱۵۴.

۳. شهری، غلامرضا، حقوق ثبت اسناد و املاک، تهران، جهاد دانشگاهی، چاپ ۱۵، ۱۳۸۴، ص ۳۷.

۴. ماده ۱۵ قانون ثبت ماده ۱۷ آیین‌نامه اجرایی رسیدگی اسناد مالکیت معارض و هیئت نظارت و شورای عالی و همچنین مواد ۷۶ و ۷۷ قانون ثبت.

انجام می‌شود و سپس کارشناس ثبت با مطالعه آن و احراز شرایط ثبت اختراع، ادعاها را یکی یکی بررسی نموده با احراز شرایط، آن‌ها را تأیید یا رد می‌کند. تأیید ادعا به معنای اعطای حمایت در محدوده ادعای مورد تأیید است. حتی در مواردی که اداره درخواست ارسال یک نمونه ساخته شده را می‌دهد از آن برای بررسی توصیفات و امکان پیاده‌سازی استفاده می‌کند نه بررسی ادعاها که تعیین‌کننده محدوده حمایتی هستند. این در حالی است که تعیین حدود در املاک امری کاملاً عینی و مشخص است. متقاضی حدود را تعیین می‌کند و کارشناس اداره با مشاهده عینی و همچنین بررسی حدود املاک مجاور، محدوده را تعیین می‌کند.

تفاوت دیگر اینکه در رابطه با اختراع، اشخاص ثالث اصولاً بسیار گسترده‌تر هستند با این حال از آنجا که شرایط ثبت اختراع، شرایطی فنی و تخصصی هستند کارشناس ثبتی خود به احراز موارد می‌پردازد. درحالی که در رابطه با تحدید حدود املاک مجاورین ملک که ممکن است اعتراضی نسبت به آن داشته باشند مشخص و قابل شناسایی هستند و از همان ابتدا سعی می‌شود تعیین حدود با شنیدن اظهارات ایشان انجام گیرد و در تعیین محدوده ملک نقش فعال‌تری دارند درحالی که در تعیین محدوده اختراع اشخاص ثالث نقشی ندارند و اعتراض به حدود به موجب ماده ۲۰ قانون ثبت تنها توسط متقاضی ثبت، مجاورین و اداره اوقاف ممکن است (البته اعتراض مجاورین تنها نسبت به حدی که دارای مجاورت است خواهد بود و از زمان ثبت صورت جلسه سی روز مهلت در نظر گرفته شده است). اما در خصوص اختراعات امکان اعتراض برای هر شخصی نسبت به تقاضای ثبت اختراع وجود دارد.^۱

افزون براین، علی‌رغم اینکه اکثر اختلافات ثبتی در خصوص املاک مربوط به حدود املاک ثبت شده است اما حقوق دانان صرف مندرجات دفتر املاک و اسناد را برای رفع اختلافات کافی نمی‌دانند. به همین دلیل است که ماده ۱۵۶ الحاقی قانون ثبت، اداره امور املاک را موظف به تهیه نقشه املاک به صورت حدنگاری^۲ نموده و اهمیت ویژه‌ای برای این نقشه‌ها قائل شده است و آن را در رفع تعارضات ملاک عمل دادگاه و اداره ثبت دانسته است. این در حالی است که تعیین محدوده اختراع امری ذهنی‌تر است و

۱. ماده ۵۹ آیین‌نامه اجرایی قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری. "هر شخص که نسبت به تقاضای ثبت اختراع اعتراض داشته‌باشد باید اعتراض خود را در دو نسخه به مرجع ثبت تسلیم کند. پس از ثبت اعتراض‌نامه، نسخه دوم آن با قید تاریخ و شماره وصول به معترض مسترد می‌گردد. اعتراض‌نامه باید همراه با دلایل و مدارک استنادی و رسید مربوط به پرداخت هزینه رسیدگی به اعتراض باشد. چنانچه پس از بررسی اعتراض‌نامه و مدارک استنادی، تکمیل مدارک منضم به اعتراض‌نامه ضرورت داشته‌باشد، مرجع ثبت با تعیین موارد، کتباً از متقاضی می‌خواهد ظرف ۳۰ روز از تاریخ ابلاغ نسبت به رفع نواقص اقدام نماید. در غیر این صورت اعتراض‌نامه کان لم یکن تلقی خواهد شد."
۲. با استفاده از نقشه‌های هوایی.

در قوانین دنیا سعی می‌شود ملاک و روش خاصی برای این کار در نظر گرفته و به دادگاه‌ها برای حل اختلافات معرفی شوند و یا در بسیاری موارد نیز رویه قضایی درصدد رفع پیچیدگی‌های تعیین محدودی اختراعات است. اختراع، موجودی مانند ملک نیست که بتوان با ابزاری مشخص محدوده واقعی آن را تعیین کرد. به عبارت دیگر برخلاف آنچه در اداره ثبت املاک انجام می‌گیرد و در زمان ثبت کارشناس محدوده ملک را احراز می‌کند، در ثبت اختراع وضعیت متفاوت است و در زمان ثبت اختراع محدوده حمایتی درخواست شده توسط مخترع به وسیله کارشناس تعیین و حمایت اعطا می‌شود. به همین دلیل در زمان بروز اختلاف نیز برخلاف ثبت ملک که می‌توان تعارضات را با کارشناسی محل و مشاهده وقایع خارجی رفع نمود در تعارضات مربوط به اختراع لازم است حمایت اعطاشده در گواهی ثبت اختراع را درک و تفسیر نمود و البته ممکن است گاهی با بررسی مجدد بخشی از ادعاها ابطال شوند.

در مجموع باید گفت در سند ملک محدوده زمین مشخص می‌شود بدون این که صحبت از چیزهایی باشد که داخل آن قرارداد مثل تک‌تک ساختمان‌ها یا درختان. با این حال پیوستگی حقیقی بین این اجزا همیشه وجود دارد. اما ادعا آنچه را که اختراع به آن تعلق دارد را هدف قرار نمی‌دهد بلکه آنچه را که سایرین حق تجاوز به آن را ندارند مشخص می‌کند. اجزای آن ممکن است کاملاً به هم پیوسته نباشند و نتوان وجود یکی را دلیل بر وجود دیگری دانست.

۲- انواع نظام‌های ثبتی

فرایند نحوه بررسی اولیه اختراعات که ترکیبی از جست‌وجوی ساده تا بررسی‌های تخصصی ماهوی است بخشی از سیاست‌های یک نظام ثبت اختراع را تشکیل می‌دهد. این امر با وضعیت اقتصادی، سیاسی و فرهنگی کشورها در ارتباط است. به طور مثال در کشوری ارزیابان متخصص در اداره ثبت اختراع به چند صد نیرو می‌رسد و در برخی کشورها در حد چند نفر هستند. در کشوری سیاست افزایش تعداد پتنت وجود دارد و در کشوری دیگر افزایش کیفیت پتنت و اعتبار آن در دستور کار قرار دارد. این فرایند از دریافت مستندات اختراع، بررسی دانش پیشین، سوابق ثبتی قبلی اداره تا بررسی ماهوی گسترش می‌یابد. در بررسی اختراعات وجود پایگاه داده‌های متنوع و نیز احاطه ارزیابان در درک و تفسیر قلمرو ادعاها و توصیفات بسیار مهم است و در ارتقای کیفیت گواهینامه موثر خواهد بود. بنابراین اصل هزینه - فایده در اینجا می‌تواند مؤثر باشد و بدان معناست که آیا صدور گواهینامه ارزش پرداخت این هزینه را دارد؟ در این

میان، توسعه دسترسی به مقام جست‌وجوی بین‌المللی^۱ در نظام همکاری بین‌المللی برای ثبت اختراعات^۲ به بسیاری کشورها در استفاده از نتیجه جست‌وجوی مراکز بین‌المللی کمک می‌کند و به این ترتیب هزینه‌ها را کاهش می‌دهد. این امر به‌ویژه در خصوص کشورهایی که بیشتر متقاضیان ثبت خارجی هستند بسیار مفید است و ارزیابان اداره ثبت اختراع می‌توانند از نتایج این جست‌وجو استفاده کنند. سه نوع نظام اصلی ثبت اختراع در کشورهای مختلف وجود دارد که عبارت‌اند از نظام اعلامی یا ثبت^۳، نظام بررسی ماهوی^۴ و نظام بررسی شکلی همراه با جست‌وجو^۵. هرچند در اکثر مقالات و منابع علمی از انواع این نظام‌ها برای تعیین مسئولیت‌های ادارات ثبت اختراع و تبیین مراحل ثبت در اداره صحبت می‌شود؛ اما باید توجه داشت که اعمال هر یک از این نظام‌ها در کشورها علاوه بر تبیین وظایف اداره ثبت اختراع، جایگاه و اختیارات و وظایف دادگاه‌ها را نیز در رابطه با فرآیند ثبت و بررسی اختراعات تعیین می‌کند. اصولاً با افزایش فعالیت و پویا بودن ادارات ثبت اختراع در روند فرآیند ثبت اختراع، فعالیت دادگاه در این حوزه محدودتر خواهد شد و بالعکس.

۱-۲- نظام بررسی اعلامی یا ثبت

در این نظام که به آن نظام ثبت نیز گفته می‌شود مخترع اظهارنامه ثبت اختراع خود را به اداره ثبت اختراع تحویل می‌دهد و اداره اظهارنامه را از نظر وجود شرایط شکلی و اسناد و مدارک موردنیاز موردبررسی قرار می‌دهد. از جمله مواردی که اداره در رابطه با اظهارنامه ثبت اختراع بررسی می‌کند این است که آیا اظهارنامه مطابق قانون تکمیل شده است؟ هزینه‌های مورد نیاز پرداخت شده‌اند؟ و... بنابراین در این شرایط، بررسی اداره ثبت اختراع تنها یک بررسی شکلی و تشریفاتی است و سرانجام بدون اینکه نیاز به بررسی ماهوی اظهارنامه داشته باشد اقدام به ثبت اختراع می‌کند. به همین دلیل گفته می‌شود ساده‌ترین روش برای اعطای گواهی ثبت اختراع است. چراکه صرفاً اگر ضمایم و مستنداتی که قانون لازم دانسته است تهیه شده باشد و هزینه‌های مربوطه پرداخت شود، گواهی اختراع صادر می‌شود. لذا این نظام مبتنی بر اصل تشریفاتی بودن محض است. در بعضی کشورها، اگر اختراع به‌صورت روشنی

۱. International Search Authority.

۲. Patent Cooperation Treaty.

۳. Declarative system or Registration system.

۴. Substantive Examination.

۵. Search.

برخلاف مقررات مربوط به نظم عمومی باشد یا از جمله مواردی است که پتنت نمی‌گیرد مانند کشفیات علمی یا منابع ژنتیک، گواهی صادر نمی‌شود. به عبارت دیگر بررسی تشریفاتی فقط شامل این دست بررسی‌ها می‌شود. در واقع اداره مالکیت صنعتی به صرف اعلام متقاضی مبنی بر این که وی به اختراعی دست‌یافته است وی را مخترع می‌داند و به هیچ‌وجه اقدام به بررسی جهت احراز شرایط ماهوی ثبت اختراع در موضوع اختراعی عنوان‌شده توسط متقاضی نمی‌کند. بدیهی است ارزش گواهی صادره در این نظام مطابق با دقت و بررسی است که در زمان اعطای آن اعمال شده است.

روش کار در این نوع نظام ثبتی معمولاً به این صورت است که متقاضی مدارک و مستندات خود را کتباً تحویل اداره مربوطه می‌دهد. اداره پس از بررسی مدارک چنانچه نواقصی را در آن ملاحظه کند کتباً به مخترع اعلام می‌کند و مخترع طی مهلتی که در قانون مشخص می‌شود فرصت دارد که نواقص را رفع کند. در صورت عدم رفع نقص، اداره این حق را دارد که اظهارنامه را به صورت کلی رد کند. در این نظام اداره مالکیت صنعتی بدون هیچ‌گونه تحقیقی آنچه را که متقاضی به عنوان اختراع معرفی می‌کند به نام وی به ثبت می‌رساند. به همین دلیل است که گواهی اختراع صادر شده به هیچ‌وجه دلالتی بر ابتکاری بودن و یا کاربرد صنعتی داشتن ندارد. در واقع قانون‌گذار مسئولیت بررسی ماهیت اختراع و احراز شرایط قانونی جهت ثبت را بر عهده دادگاه‌ها می‌گذارد، به این معنا که به اشخاص ذی‌نفع این امکان را می‌دهد که چنانچه اعتراضی نسبت به گواهی صادره داشته باشند به محاکم قضایی مراجعه کنند و ابطال آن گواهی ثبت اختراع را از دادگاه بخواهند. زیرا اداره مالکیت صنعتی به علت عدم انجام بررسی به هیچ‌وجه صحت ادعای مطرح شده، در گواهی ثبت اختراعی که صادر کرده است، را تضمین نمی‌کند.

نکته‌ای که باید در این رابطه به آن توجه کرد این است که تضمین نکردن اداره مالکیت صنعتی از نظر صحت و سقم ادعاها و مطالب ذکر شده در اظهارنامه ثبت اختراع به این معنا نیست که دولت هیچ‌گونه حمایتی به آن گواهی اعطا نمی‌کند؛ چراکه در این صورت فرآیند ثبت اختراع اساساً فرآیندی بی‌هوده خواهد بود و این امر تنها به این معنا است که اشخاص ذی‌نفع می‌توانند به دادگاه مراجعه کنند و ابطال گواهی را از دادگاه بخواهند. بنابراین در این نظام محکمه قضایی باید در رابطه با صحت و سقم ادعای مخترع^۱ و اعتبار واقعی آن اختراع تصمیم‌گیری کند.

۱. هر چند بررسی اداره که پیش از این انجام شده است صرفاً از نظر شکلی بوده است و در رابطه با شرایط ثبت اختراع و ویژگی‌های اختراعی تحقیقی انجام نشده است؛ اما چون در هر حال گواهی صادر شده است دیگر از لفظ متقاضی استفاده نکردیم و وی را مخترع می‌دانیم.

هرچند ایراداتی به این نظام وارد است اما متخصصین حقوق مزایایی را نیز برای آن ذکر کرده‌اند؛ که مهم‌ترین مزیت این است که با صرف کمترین هزینه و زمان گواهی ثبت صادر می‌شود و از جمله مزایای مهم این سرعت، امکان استفاده سریع‌تر مخترع از نظام‌های بین‌المللی ثبت اختراع جهت ثبت اختراع خود در سایر کشورها است. علاوه بر این، تسهیل را در ایجاد انگیزه برای مبتکرین جهت ثبت اختراع مؤثر دانسته‌اند.^۱ لازم به توضیح است با کاهش هزینه‌های ثبت اختراع، قیمت تمام‌شده کالاها نیز کاهش خواهد یافت. افزون بر این، نظام مذکور منجر به صرفه‌جویی در هزینه‌های اداره ثبت می‌شود و هزینه‌های که می‌توانست در این بخش مصرف شود می‌تواند به حوزه‌های دیگر مثل توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان و امور پژوهشی اختصاص یابد. بنابراین در روش اخیر هزینه‌های ارزیابی ماهوی به مرحله پس از اعطای گواهینامه منتقل می‌شود و این امر به معنای کارایی نظام مذکور و افزایش ثروت^۲ خواهد بود. البته باید اضافه کرد صرفه‌جویی اخیر زمانی به رشد سایر بخش‌ها منجر می‌شود که تعداد پرونده‌های قضائی فراوان نباشد چه در غیر این صورت، هزینه‌ای که در مرحله قبل صورت نگرفته و حتی بیش از آن در رسیدگی قضائی باید صورت گیرد. از جمله کشورهایی که دارای این نظام هستند می‌توان به ایتالیا اشاره کرد. در ایتالیا زمانی اظهارنامه برای اختراعی تکمیل می‌شود که پیش از این در کشور دیگری به ثبت رسیده باشد و تنها بررسی شکلی انجام می‌گیرد. برای سایر تقاضانامه‌ها نیز به موجب موافقت‌نامه موجود با دفتر ثبت اختراع اروپایی کار بررسی به اداره اروپایی واگذار می‌شود.^۳ همچنین در لبنان نیز نظام ثبت اعلامی وجود دارد و اداره به صرف آنکه اختراع برخلاف نظم عمومی نباشد یا در زمره موارد غیرقابل ثبت نباشد پتنت را صادر می‌کند. این گواهی به صراحت قانون، تضمین‌کننده مؤلفه‌های سه‌گانه اختراعات نیست^۴ و به راحتی ابطال‌پذیر است. لازم به ذکر است این نظام برای نمونه اشیای مفید یا اختراعات کوچک نیز استفاده می‌شود و در مورد این دست اختراعات اصل بررسی شکلی و تشریفاتی اجرا می‌شود. به‌طور مثال در کره جنوبی، هیچ‌گونه بررسی درباره عناصر سه‌گانه اختراعات کوچک انجام نمی‌شود و ارزیاب تنها از منظر موضوعاتی مانند نگارش ادعاها، موارد غیرقابل ثبت و مانند آن به بررسی می‌پردازد.^۵

۱. میرحسینی، سید حسن، حقوق اختراعات، تهران، میزان، تهران، چاپ ۱، ۱۳۸۷، ص ۱۶۸.

۲. بادینی، حسن و مهرداد، مهدی، "کارایی اقتصادی در حقوق خصوصی؛ نظریه و مصادیق"، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۴۷، ش ۱، بهار ۱۳۹۶، صص ۳۵-۱۹.

۳. See: <http://www.uibm.gov.it/index.php/brevetti/archivio-articoli-brevetti/2007629-granting-procedure>.

۴. See: Law No. ۲۴۰/۲۰۰۰ of ۲۰۰۰ on Patents, Art. ۱۶.

۵. See: Overview of the Utility Model System in Korea, available at: https://www.kipo.go.kr/en/HtmlApp?c=92001&catmenu=ek.3_1_2

به عبارت دیگر، فرایند اعطای حمایت قانونی در اختراعات کوچک به صورت آیین ساده ثبتی است و ادارات ثبت اختراع تنها به احراز تکمیل بودن تقاضانامه بسنده می‌کنند. در این اختراعات، بازه زمانی بین ارسال تقاضانامه تا دریافت گواهی‌نامه در مدت کوتاه مثلاً ۶ ماه و با صرف هزینه کمی صورت می‌گیرد.^۱

۲-۲- نظام بررسی شکلی به همراه جست‌وجو

در این سیستم که در واقع نظامی بینابین است ادارهٔ مربوطه اسناد و مدارک مربوط به اختراع را از متقاضی دریافت نموده و ضمن بررسی شکلی آن‌ها محتوای آن را از نظر جدید بودن موضوع بررسی می‌کند. در واقع صرفاً این مطالعه انجام می‌شود که آیا راه‌حل پیشنهادی پیش از این در فن یا صنعت قبلی موجود بوده است یا نه. در این روش، ارزیاب اختراع، گزارشی از وضعیت دانش پیشین را تهیه می‌کند و در واقع پیچیدگی کمتری نسبت به بررسی ماهوی وجود دارد. توفیق این نظام در دسترسی به پایگاه‌های دادهٔ به‌روز، با آخرین تحولات جهانی، است. ارزیاب در این روش باید درکی کلی دربارهٔ ضروریات قابلیت دریافت اختراع و مهارت لازم برای تفسیر ادعاها داشته باشد تا بتواند جست‌وجو درستی در پایگاه‌های داده انجام دهد. گزارش ناشی از این نظام ثبتی تحلیلی نیست اما می‌تواند به اشخاص ثالث در بررسی اختراعات کمک کند. این روش نیز می‌تواند هزینه‌های اداره را کاهش دهد اما به‌رحال هزینه‌هایی مانند حق‌الزحمهٔ جست‌وجو، دسترسی به پایگاه‌های اطلاعاتی و... را نسبت به نظام قبلی افزایش می‌دهد. بنابراین در این نظام نیز احراز سایر شرایط ثبت اختراع بر عهده دادگاه قرار دارد. یعنی مانند نظام اعلامی در اینجا نیز هر شخص ذی‌نفع می‌تواند با مراجعه به محاکم قضایی ابطال گواهی صادره را درخواست نماید. در این روش از آنجا که جست‌وجوی مقدماتی برای بررسی اختراعات صورت می‌گیرد کیفیت گواهی‌نامه بالا می‌رود و امکان اقامهٔ دعوی آتی را برای ابطال کمتر می‌کند.

۲-۳- نظام بررسی ماهوی

این نظام، پیشرفته‌ترین و کامل‌ترین نوع نظام ثبت اختراع است که در آن مسئولیت اصلی بررسی اختراع بر عهدهٔ ادارهٔ ثبت اختراع است. در واقع پس از ارائهٔ تقاضانامهٔ ثبت اختراع به اداره، بررسی شکلی انجام می‌گیرد و تقاضانامه از نظر تکمیل بودن مدارک تأیید می‌شود. سپس تقاضانامه وارد فرایند بررسی ماهوی می‌گردد. به این معنا که موضوع مورد ادعا از نظر وجود شرایط ثبت اختراع آن‌گونه که در قانون،

۱. حبیبیا، سمید و شاکری، زهرا، "ابعاد حقوقی نمونه اشیاء مفید؛ با تأکید بر مطالعه تطبیقی"، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۱، ش ۱، بهار ۱۳۹۰، ص ۱۹۶.

مورد اشاره قرار گرفته است بررسی می‌شود. در این نظام، ارزیابان باید از مهارت بالاتری برخوردار باشند چه لازم است قلمرو ادعاها و دانش پیشین به صورت علمی تحلیل شود تا عناصر سه‌گانه جدید بودن، گام ابتکاری و کاربرد صنعتی احراز شود.

همین امر موجب شده است محققین گواهی صادر شده در این نظام را با ارزش‌تر از گواهی صادر شده در دو نظام دیگر بدانند.^۱ این ارزش را از دو منظر می‌توان در نظر گرفت یکی از نظر اقتصادی و دیگری از نظر حقوقی. منظور از ارزش اقتصادی آن است که این گواهی‌ها با توجه به اینکه وجود شرایط ثبت اختراع در آن‌ها احراز شده است امکان تجاری‌سازی آن‌ها، اعطای مجوزهای بهره‌برداری و یا انتقال دائم آن‌ها بیشتر فراهم است؛ چرا که سرمایه‌گذار می‌تواند اعتماد بیشتری به این گواهی داشته باشد و احتمالاً کمتر در معرض دعوی نقض قرار می‌گیرد. محققین، ثبت بر اساس روش تحقیقی را بر افزایش میزان سرمایه‌گذاری در اختراعات مؤثر می‌دانند و معتقدند در سایه این نظام، شرکت‌های بیشتری خواهان به‌کارگیری و تجاری‌سازی اختراعات ثبت شده در این نظام هستند.^۲ آمریکا، اتحادیه اروپا، ژاپن^۳ و بسیاری از کشورهای دیگر این نظام را اعمال می‌کنند.

همچنین در بررسی رابطه میان نوع نظام ثبت اختراع و ارزش گواهی صادره باید گفت در نظام‌های تحقیقی که بررسی ماهوی به صورت کامل انجام می‌گیرد اصولاً تعداد ثبت‌ها کاهش، اما اعتبار برگه‌های صادره افزایش می‌یابد بنابراین ریسک (خطرپذیری) سرمایه‌گذاری نیز در کشور مربوطه کاهش خواهد یافت.^۴ بنابراین چنانچه مشاهده می‌شود نوع نظام ثبت اختراع تأثیر مستقیم بر تجاری‌سازی اختراعات خواهد گذاشت. افزون بر این، اگرچه اداره ثبت اختراع باید در این روش هزینه‌های بیشتری را نسبت به دو نظام دیگر انجام دهد اما می‌تواند به این بیندیشد که چنین هزینه‌های قضائی و... را کاهش می‌دهد. در خصوص کاهش هزینه‌ها برخی کشورها از روش برون‌سپاری ارزیابی استفاده می‌کنند. چنانچه در ایران، امروزه این امر به مراکز دانشگاهی واگذار شده است. همچنین می‌توان این سطح از ارزیابی را به بعضی رشته‌های خاص محدود کرد و در سایر رشته‌ها نظام ثبت یا اعلامی را پذیرفت یا حتی بررسی ماهوی را به مطالعه عنصر جدید بودن و کاربرد صنعتی محدود ساخت و از ورود به بررسی گام ابتکاری خودداری کرد.

۱. میرحسینی، پیشین، ص ۱۷۱.

۲. ملامشی، شیما سادات، "بررسی مراحل ثبت اختراع در ایران، اتحادیه و آمریکا"، مجله رشد فناوری، ش ۱۲، ۱۳۸۹، ص ۳۶.

۳. See: <http://www.bios.net/daisy/patentfless/2651.html>.

۴. ابرامیمی، مهدی، مقایسه قدرت قوانین ثبت اختراع ایران و هند، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۹، ص ۱۰۴.

لازم به ذکر است در این نظام نیز امکان درخواست ابطال گواهی صادره در دادگاهها برای ذی‌نفعان وجود دارد اما با عنایت به بررسی ماهوی قبلی هر چه این بررسی و مطالعه عمیق‌تر بوده باشد احتمالاً درخواست ابطال و هزینه‌های مربوطه کاهش میابد. نگارندگان گزارشی را درباره مقایسه هزینه‌های پیش از اعطای گواهینامه و پس از آن مشاهده نکرده‌اند اما بی‌تردید صدور گواهینامه‌های متقن احتمال رأی بر ابطال را کاهش می‌دهد اما این بدان معناست نیست که هزینه پس از صدور گواهینامه کاهش می‌یابد چه به هر حال مدعی برای وصول به خواسته خود که همان ابطال است باید اقامه دعوی نماید، هزینه دادرسی و حق‌الوکاله وکیل و هزینه کارشناسی را بپردازد و دستگاه قضائی را درگیر درخواست کند.

۳- استحاله نظام ثبتی؛ از نظام ثبت اعلامی به بررسی ماهوی

نظام ثبت اختراع ایران که مبتنی بر قانون ثبت اختراع ۱۳۱۰ بود در سال ۱۳۸۶ دستخوش تغییر شد. در این تحولات، فرایند ثبت از یک فرایند ساده شکلی پانزده‌روزه، به فرایندی پیچیده‌تر که لازم است در آن تمامی شرایط ثبت اختراع احراز شود تبدیل می‌شود. بدیهی است امکانات و کارشناسان اداره می‌بایست متناسب با این تغییر نظام افزایش چشم‌گیری داشته باشند. اگر تا پیش از این یک کارمند ساده می‌توانست جدید بودن و همچنین وجود برگه‌ها و مدارک خواسته‌شده را در تقاضانامه ثبت اختراع احراز کند، اما در نظام جدید در کنار اقدامات پیشین بسته به طبقه اختراع می‌بایست شرایطی مثل گام ابتکاری و کاربرد صنعتی را کارشناسی فنی احراز کند. گام ابتکاری و جدید بودن که به موجب قانون لازم است در مقایسه با کل جهان بررسی شود و بدیهی است اسناد و مدارک موجود به زبان‌های غیرفارسی بوده و همین امر بر سختی کار می‌افزاید. پایگاه‌های داده با قابلیت جست‌وجوی بالا، تعداد بسیار بیشتر کارشناسان بررسی‌کننده، امکانات فیزیکی جهت جست‌وجو و... از جمله بدیهی‌ترین امکاناتی بوده است که برای اعمال نظام بررسی جدید لازم است. علاوه بر این آموزش مباحث حقوقی ثبت اختراع و همچنین مباحث فنی جست‌وجو به کلیه کارشناسان نیز جزو لوازم نظام بررسی است.^۱ به همین دلیل است که در کشورهای مختلف برای گذار از نظام اعلامی به بررسی، راهکارهای متعددی اندیشیده شده است:

۳-۱- پذیرش تدریجی

در برخی کشورها برای حل مشکلات ناشی از اعمال ناگهانی نظام بررسی، راه‌حل پذیرش تدریجی و گام‌به‌گام اعمال شده است. به این صورت که در مرحله اول نظام بررسی، تنها برای حوزه‌هایی از صنعت

۱. بهادری جهرمی، زهرا، شیوه مطلوب احراز نقض حق اختراع در محصولات و فرایندهای مشابه در حقوق ایران، با نگرانی به دکترین معادل‌ها، رساله دکتری رشته حقوق خصوصی، دانشگاه تهران، ۱۳۹۵، ص ۲۴۸.

که برای آن کشور خاص دارای اهمیت بیشتری هستند، اعمال می‌شود و اختراعات سایر حوزه‌ها طبق همان نظام اعلامی ثبت می‌شوند. به همین ترتیب در طی زمان و به‌مرور با تمهید امکانات و نیروی انسانی لازم بررسی ماهوی برای حوزه‌های بیشتری ضروری دانسته می‌شود و در نهایت تغییر نظام به‌صورت کامل انجام می‌گیرد. از جمله کشورهایی که این روش را عمل کردند سوئیس است که نظام بررسی ماهوی در ابتدا تنها در خصوص اختراعات حوزه ساعت و نساجی صورت می‌گرفت. بنابراین اصولاً احراز شرایط ثبت اختراع، تازگی داشتن، گام ابتکاری و کاربرد صنعتی در سایر حوزه‌ها بر عهده دادگاه قرار دارد.^۱ درحالی‌که در حوزه ساعت و منسوجات گواهی صادره اصولاً مدرکی برای وجود این شرایط است، مگر اینکه طرف دعوا نبود شرایط را اثبات کند.

لازم به ذکر است در پیش‌نویس طرح پیشنهادی "حمایت از مالکیت صنعتی" که در حال رسیدگی در مجلس شورای اسلامی است نیز سعی شده است از این روش استفاده شود.^۲ روش مذکور علی‌رغم مزایایی که می‌تواند برای نظام ثبت اختراع داشته باشد اما نکات مهمی را نیز باید در خصوص آن مورد توجه قرارداد:

اول: باید توجه داشته باشیم که اکنون بیش از ده سال از زمان تصویب قانون می‌گذرد و تجربه قانون‌گذاری در کشورمان هم نشان می‌دهد که احتمال تصویب نهایی این طرح در یکی دو سال آینده بعید به نظر می‌رسد. بنابراین می‌توان گفت اتفاقی که خواهد افتاد این است که قریب به پانزده سال نظام ثبت اختراع از نوع بررسی بوده و در این مدت تلاش‌های بسیاری برای ایجاد امکانات لازم انجام شده است. اما پس از آن با یک عقب‌گرد نظام را به دوبخشی یعنی اعلامی - بررسی تبدیل می‌کنیم. اتفاقی که اگر همان ابتدا و در سال ۸۶ می‌افتاد بسیار منطقی و توجیه‌پذیر بود اما آیا این اقدام با تأخیر حداقل

۱. میرحسینی، پیشین، ص ۱۷۵.

۲. به‌موجب مادی ۳۰ این طرح بررسی و احراز شرایط اختراع، حسب مورد که با عنایت به "اولویت‌های فناوری و امکانات فنی موجود در کشور" - به‌موجب آیین‌نامه این قانون مشخص می‌شود به یکی از روش‌های زیر انجام می‌شود:
۱. روش اعلامی: در این روش در صورت وجود شرایط شکلی ثبت اختراع و نبود سلبه ثبت در بانک‌های اطلاعاتی مرجع ثبت، شرایط ماهوی اختراع ادعایی، مقرون به صحت فرض شده و اختراع ثبت می‌گردد. ثبت اختراع به این روش به معنی وجود شرایط ماهوی در اختراع ثبت‌شده نخواهد بود.

۲. روش تحقیقی: در این روش، در صورت وجود شرایط شکلی ثبت اختراع، شرایط ماهوی اختراع مورد بررسی قرار گرفته و پس از انجام تشریفات مربوط و احراز شرایط ماهوی، اختراع ثبت می‌گردد.

تبصره ۱: در آیین‌نامه مذکور در این ماده حوزه‌های اولویت‌دار با توجه به نقشه جامع علمی کشور با هماهنگی دستگاه‌های ذی‌ربط تعیین خواهد شد.

تبصره ۲: بررسی و احراز شرایط اختراع در حوزه‌های اولویت‌دار الزاماً به روش تحقیقی و در سایر حوزه‌ها بنا به درخواست متقاضی می‌تواند به روش اعلامی یا تحقیقی انجام شود.

پانزده ساله منطقی است؟ آنگاه چند سال دیگر باید چنین نظامی پیاده شود تا پس از آن بار دیگر با تغییر قانون به نظام بررسی دست یابیم؟

دوم: در نظام ثبتی که قرار است گواهینامه‌های با دو اعتبار مختلف صادر شود لازم است تکلیف دادگاه‌ها در رابطه با نحوه برخورد با این دو نوع گواهینامه یعنی "گواهینامه اختراع تحقیقی" و "گواهینامه اختراع اعلامی"^۱ مشخص‌تر شود و موادی نیز در این خصوص پیش‌بینی شود تا قضات دادگاه‌ها نیز با تفاوت‌های آن‌ها آشنا شوند.

سوم: با توجه به پیچیده‌تر شدن نظام ثبتی لزوم آموزش به مخترعین بیش‌ازپیش احساس می‌شود تا به‌طور دقیق با انواع این گواهی‌ها و تفاوت‌های آن‌ها آشنا شوند.

۲-۳- گزارش اسنادی

در برخی دیگر از کشورها نیز از روش گزارش اسنادی^۲ استفاده می‌شود تا بتوان تا حدودی از مزایای نظام بررسی بهره‌برداری نمود و هم تأمین امکانات لازم میسر شود. به این صورت که در زمان ثبت اختراع بررسی در مورد جدید بودن و گام ابتکاری انجام می‌شود و گزارشی به متقاضی ارائه می‌شود. متقاضی بر اساس این گزارش می‌تواند نسبت به ثبت یا انصراف از ثبت اختراع تصمیم‌گیری کند. البته این گزارش به‌هیچ‌وجه الزام‌آور نیست یعنی اداره ثبت اختراع اجازه ندارد در صورت درخواست مخترع برای ثبت تنها به این گزارش اکتفا کند. با این حال این گزارش در اختیار عموم و نیز در صورت طرح دعوا در اختیار دادگاه قرار می‌گیرد تا در صورت لزوم در خصوص اعتبار یا بی‌اعتباری اختراع ثبت‌شده اظهار نظر کند. این روش از جمله در کشور فرانسه اعمال می‌شده است.^۳

نکته دیگری که می‌توان مورد اشاره قرارداد این است که در طرح فعلی پیشنهادشده، به‌موجب تبصره ۳ ماده ۳۰ "اختراعاتی که پیش از تصویب این قانون گواهینامه آن‌ها صادر شده است، اختراع اعلامی محسوب می‌شوند مگر آنکه مرجع ثبت تحقیقی بودن آن را تأیید نماید. در چنین مواردی مرجع ثبت بنا به درخواست هر ذی‌نفع، تحقیقی بودن گواهینامه را بر روی آن گواهی می‌نماید و مراتب را در دفاتر مربوطه به ثبت می‌رساند". چنانچه مشاهده می‌شود هرچند به‌موجب قانون ۱۳۸۶ نظام ثبت اختراع ایران از نوع بررسی بوده است - فارغ از اجرای صحیح یا ناصحیح آن - اما پیشنهاد دهندگان با توجه به اهمیت

۱. ماده ۴۲ طرح مالکیت صنعتی

۲. Documentary System.

۳. میرحسینی، پیشین، ص ۱۷۴.

این موضوع صراحتاً گواهی‌های صادره را از نوع اعلامی می‌دانند مگر اداره ثبت اختراع خلاف آن را تأیید کند. بنابراین اصل بر این است که گواهی صادره کمترین ارزش را دارد. به نظر می‌رسد این امر بسیار منطقی‌تر است تا اینکه بخواهیم گواهی‌ای که مسلماً هیچ نوع بررسی بر محتوای آن انجام نگرفته است را دلیل کاملی بر وجود حق اختراع بدانیم.

۴- اصول حاکم بر ثبت اختراعات

در این بخش برخی اصول حاکم بر ثبت اختراعات بررسی می‌شود.

۴-۱- اصل اختیار نظام‌های ملی در احراز مؤلفه‌های صدور گواهینامه اختراع

به‌طور کلی، کنوانسیون‌های بین‌المللی مانند موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری- تریپس^۱ هیچ تعریف استانداردی از مفاهیم نوآوری، گام ابتکاری و قابلیت اعمال کاربرد صنعتی ارائه نکرده است. لذا درک هر یک از نظام‌های ملی نسبت به این عناصر بسیار تعیین‌کننده است. از این‌رو، اگرچه ممکن است چندین کشور از نظام بررسی ماهوی استفاده کنند اما نتیجه بررسی یکسان نیست. به‌طور مثال از جمله مواردی که در احراز معیار تازگی و نو بودن اختراع مورد توجه است، توجه به ساختار دانش فنی موجود است. مقررات مربوط به مفهوم دانش فنی در هر کشوری با کشورهای دیگر متفاوت است. برخلاف اداره ثبت اختراعات اروپایی و اداره ثبت اختراعات ژاپن که از استانداردهای مطلق جهانی تبعیت می‌کنند و به هر چیزی که در هر جای دنیا و به هر نحوی قبل از تاریخ تکمیل اظهارنامه افشا شده باشد، لفظ دانش فنی موجود را اطلاق می‌کنند، سیستم ثبت اختراعات ایالات متحده، چین، هند و برخی کشورهای دیگر، استانداردهای دیگری را در این خصوص اعمال می‌کنند، به این صورت که افشای کتبی اختراع را موجب ورود اختراع به قلمرو دانش فنی تمام کشورهای جهان تلقی می‌کنند، ولی افشای شفاهی و انواع دیگر افشا را صرفاً موجب ورود اختراع به قلمرو دانش فنی موجود همان کشوری که افشا در آن محقق شده می‌دانند. از این‌رو، آمریکا، دانش بومی و سنتی را داخل در دانش فنی موجود نمی‌داند. به همین خاطر ممکن است یک ترکیب گیاهی که از قبل در هند مورد استفاده قرار می‌گرفت، در اداره ثبت اختراعات ایالات متحده قابلیت ثبت را داشته باشد.^۱ همین تفاوت در خصوص رویکرد متفاوت

۱. TRIPs.

۱. قیصری، زهره، کارکردهای حقوقی PCT در سیستم‌های ثبت ملی و منطقه‌ای، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق مالکیت فکری، دانشگاه تهران، ۱۳۹۵، ص ۳۶.

کشورها در ثبت نرم‌افزارها، روش‌های کسب‌وکار و حوزه ژن‌ها مشاهده می‌شود.^۱ به‌طور مثال کشورهای اروپایی به دلیل رویکرد خود بر مبنای مخالفت‌های مسیحیت و طرف داران افراطی محیط‌زیست در اروپا و نفوذ آنان در افکار عمومی، حمایت و ثبت اشکال حیاتی با عنوان اختراع را نمی‌پذیرفتند. این امر باعث شد پس از گذشت حدود دو دهه از رواج زیست‌فناوری و ظهور آثار اقتصادی آن به‌ویژه در آمریکا، کشورهای اروپایی احساس خسران کنند.^۲ لذا این تفاوت‌ها سبب می‌شود یک اختراع واحد در نظام‌های ثبتی ملی کشورها با سرنوشت متفاوتی روبرو شود.

۲-۴- اصل اعتبار گواهی‌نامه ثبت اختراع

منظور از اعتبار گواهی صادره این است که با توجه به اینکه این گواهی از سوی یک نظام بررسی، توسط مقام دولتی و با رعایت قوانین و مقررات صادر شده است و پیش‌ازین، زمان و هزینه بسیاری برای احراز شرایط ثبت اختراع صرف شده است لازم است دادگاه در رسیدگی خود اعتبار کاملی برای تمام اجزای گواهی قائل باشد. در توسل به این اصل باید توجه داشت که این اعتبار تنها در مرحله رسیدگی دادگاه و پس از صدور گواهی ثبت اختراع مطرح است نه در زمان رسیدگی در ادارات ثبت اختراع.^۳ در زمان رسیدگی هنوز ادعایی مورد تأیید قرار نگرفته است و با توجه به اینکه با ثبت اختراع محدودیت‌هایی برای جامعه ایجاد می‌شود اداره ثبت اختراع باید با وسواس و موشکافی به بررسی تقاضانامه بپردازد. اما بدیهی است پس از این مرحله و در زمان بروز اختلاف ماحصل بررسی‌های اداره باید مورد توجه دادگاه قرار گیرد. مسئله دیگر اینکه استناد به این اصل در نظام‌های اعلامی چندان قابل دفاع نیست چراکه اصولاً از ابتدا بررسی خاصی روی تقاضانامه انجام نشده است که دادگاه بخواهد ارزش خاصی برای آن گواهی قائل باشد. اما اینک حتی قانون ثبت اختراع سابق ایران نیز در ماده ۳۶ خود اعتبار خاصی از نظر ماهوی برای گواهی صادره قائل نشده است.

از این اصل نکات متعدد دیگری قابل استنتاج است:

- بار اثبات دعوا بر عهده مدعی بی‌اعتباری گواهی است. هرچند از عموماًت آیین دادرسی مدنی نیز

۱. حاجی حسینی، سید علی، حمایت حقوقی از روش‌های کسب و کار، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق مالکیت فکری، دانشگاه تهران، ۱۳۹۶، ص ۱۱۶.

۲. حبیبی، سعید و محلی، مهدی، حمایت حقوقی از نوآوری‌های زیست‌فناوری، تهران، سمت، ۱۳۹۴، ص ۹۸.

۳. Durham, Alan, Patent Law Essentials: A Concise Guide, ۴th Edition: A Concise Guide, ۴th edition, Praeger, California, ۲۰۱۳, p. ۲۰۱.

اصولاً می‌توان گفت در دعاوی نقض حق اختراع که خواهان گواهی را ارائه می‌دهد اثبات بی‌اعتباری آن بر عهده مدعی دعاوی بطلان است اما این نکته که از نتایج اصل اعتبار است در ماده ۱۸ قانون ثبت، اط.ع نیز مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین در دعاوی نقض حق اختراع در خصوص گواهی که طبق نظام اعلامی صادر شده است دادگاه باید فی‌البداهه وجود شرایط اختراع را احراز کند و بنابراین نمی‌توان گفت اثبات بی‌اعتباری بر عهده متهم به نقض است؛ زیرا اصولاً در مسائل ماهوی اعتبار خاصی برای گواهی وجود ندارد.

- در هر نظام ثبتی حدی از امنیت و اعتمادسازی تأمین شود. کارکردها و رویه‌های اجزای نظام ثبت اختراع را نمی‌توان مستقل از هم بررسی کرد. اداره ثبت اختراع و دادگاه‌های رسیدگی‌کننده به دعاوی مربوطه و روش‌های قانون‌گذاری هر یک بخشی از یک نظام کلی‌تر هستند که عملکرد هر یک بر روی عملکرد جزء دیگر و عملکرد کل نظام تأثیر مستقیم دارد. در بررسی نظام ثبت اختراع ایران در سال ۸۶ باید گفت تغییر نظام ثبتی در خصوص اختراعات از اعلامی به بررسی هزینه‌های بسیاری داشته است که می‌توان یکی از مهم‌ترین انگیزه‌ها برای این اقدام را ایجاد امنیت و اعتمادسازی دانست. از یک‌سو مخترع باید این اطمینان را داشته باشد که پس از طی مراحل طولانی و پرداخت هزینه‌ها گواهی اختراعی را کسب نموده است که به‌راحتی قابل نقض نیست و حتی در دعاوی ابطال نیز اصل بر اعتبار آن است. بدیهی است این نکته مانع از این نمی‌شود که بتوان ابطال گواهی‌هایی که فاقد شرایط ثبت اختراع هستند را از دادگاه درخواست نمود. از سوی دیگر این اعتماد باید برای سرمایه‌گذاران به وجود بیاید که گواهی که قصد سرمایه‌گذاری روی آن را دارند اصولاً معتبر است و دادگاه ارزش کاملی برای آن قائل است و در دعاوی احتمالی نیز تفاسیری که از سوی دادگاه ارائه می‌شود در جهت حفظ اعتبار این گواهی خواهد بود. همچنین اشخاص ثالث و رقبا نیز با مشاهده برخورد دادگاه با گواهی‌های صادره نسبت به ثبت نوآوری‌های خود و یا حفاظت از آنها به‌صورت اسرار تجاری تصمیم‌گیری می‌کنند.^۱ اگر قرار باشد از این جهت تفاوتی بین گواهی صادره توسط نظام اعلامی و نظام بررسی نباشد چه توجیهی برای طولانی‌تر و پیچیده‌تر کردن فرآیند ثبت در نظام بررسی وجود دارد؟ چه دلیل دارد که روند ثبت به نحوی تغییر کند که مهلت پیش‌بینی شده در قانون جهت رسیدگی اداره ثبت اختراع از ۱۵ روز در قانون قدیم به ۶ ماه در قانون جدید افزایش پیدا کند؟ (ماده ۲۸ آیین‌نامه)

۱. بهادری جهرمی، زهرا، پیشین، ص ۲۴۴.

۳-۴- اصل رجوع به ادعاهای اظهارنامه

ادعا نقش مهم و پررنگی در نظام‌های بررسی دارد و بنابراین بحث تفسیر ادعا نیز علی‌الاصول در نظام‌های بررسی مطرح است. در این نظام‌ها مخترع ادعاها را تدوین می‌کند و اداره ثبت اختراع پس از بررسی و مقایسه آن‌ها با دانش موجود آن‌ها را می‌پذیرد. با صدور گواهی ثبت اختراع حقوق مخترع از زمان ثبت اظهارنامه به رسمیت شناخته می‌شود. بنابراین آنچه مورد توافق مخترع و کارشناس اداره ثبت بوده است مبنای اصلی در تعیین محدوده حق اختراعی است که در ابتدا توسط اداره ثبت اختراع اعطا شده است. درحالی‌که اگر مسئله تفسیر محدوده حمایتی حق اختراع در نظام اعلامی مطرح باشد پیش‌بینی چنین اولویتی توجیه ندارد.

۴-۴- اصلی برای آینده؛ اعتمادسازی به نتایج بررسی قبلی

یکی از مهم‌ترین مسائل در روند ثبت آن است که اختراعی که در کشور دیگر بررسی شده نتایج آن بررسی توسط سایرین نیز پذیرفته شود و با صرفه‌جویی در هزینه‌ها، نتایج بررسی برای دیگران نیز قابل استناد باشد. در حقیقت این سازوکار با رویکرد تعدیل مالی هزینه‌های مطالعه و بررسی اختراعات، سعی می‌کند به تهیه گزارش‌هایی منجر شود که برای سایر ادارات نیز قابل قبول باشد. بدین منظور راهکار تقسیم‌کار^۱ ارائه شده است و ادارات ثبت اختراع اروپایی، آمریکایی و اداره ثبت ژاپن از سال ۱۹۸۳ همکاری‌هایی را برای وصول به نتیجه‌ای مشترک آغاز کرده و سعی کردند در این تشریک‌مساعی رویکردهای مشابهی را در جست‌وجو، بررسی و حتی تشریفات دیگر مربوط به ثبت اختراع اتخاذ کنند. آنچه در اینجا مهم است اینکه تبادل اطلاعات سازنده‌ای میان ادارات ثبت اختراع صورت گیرد و هر یک از ادارات ثبت اختراع از نتایج به‌دست‌آمده از بررسی‌های اداره دیگر استفاده کنند.^۲ به‌عبارت‌دیگر، هر یک از این ادارات وقتی که جست‌وجو و بررسی را انجام می‌دهند، نتایج جست‌وجو را به یکدیگر ارسال کرده و بدین ترتیب متقاضی از نتایج جست‌وجوی هر سه اداره ثبت آگاه شده و فرصت اصلاح و یا بازپس‌گیری اظهارنامه را خواهد داشت.^۱

۱. Work-Sharing.

۲. See: Harold C. WAGNER, "Making Patent Work-Sharing Work: NEEDED COMPLEMENTARY REFORM \ ۳" (Apr, ۲۰۱۰), Available at: <<http://www.gray-onclaims.com/storage/Fordham> ۲۰۱۰. pdf.

۱. Dongwook, Chun, (۲۰۱۱), "Patent Law Harmonization In The Age Of Globalization: The Necessity And Strategy For A Pragmatic Outcome", Cornell Law school Inter-University Graduate Student Conference Papers. paper ۴۵. also available at: http://scholarship.Law.cornell.edu/lps_clacp/۴۵. P. ۴۵.

نمونه عملی این موضوع در نظام پی سی تی قابل مطالعه است. چه مرجع جستوجوی بین‌المللی در خصوص دانش پیشین و سایر عناصر صدور ورقه اختراع به بررسی پرداخته و سپس گزارشی صادر می‌کند که می‌تواند محل اتکای کشورهای عضو باشد. انشا کنندگان نظام پی سی تی این‌گونه تصور می‌کردند که انجام عملیات جستوجو توسط مرجع جستوجوی بین‌المللی قابلیت آن را دارد که نوعی از صرفه‌جویی در بررسی ماهوی را ایجاد کند که به احتمال به تحقق اصل کارایی در نظام‌های ثبت ملی منجر شود. با این حال، امروزه بسیاری از ادارات و دفاتر ثبت ملی، نتایج جستوجوی بین‌المللی را مورد اعتماد نمی‌دانند و هنگامی که اظهارنامه به صورت ملی به کشوری ارائه می‌شود، اداره ثبت ملی فرایند جستوجو را از ابتدا آغاز می‌کند^۱. مطالعات میدانی نگارندگان نشان می‌دهد که اداره ثبت اختراع در ایران از ارزیابان خود می‌خواهد که گزارش پی سی تی را بررسی کرده و در صورت داشتن دلایل متقن با آن مخالفت کنند.

۱. United Kingdom Intellectual Property Office (UKIPO), Informal Consultation on Reform of the Patent Cooperation Treaty (PCT) ۷, Available at <<http://www.ipo.gov.uk/consult-pct.pdf>>. last visited: ۲۳/۷/۲۰۱۹

نظام ثبت اختراع در هر کشوری می‌تواند با اهداف توسعه‌ای کشورها در ارتباط باشد. بنابراین طراحی سیاستی جامع در این خصوص بسیار حیاتی است. همان‌طور که بیان شد نظام‌های ملی ثبت کشورها در سه گروه قرار می‌گیرند که امروزه بیشتر آن‌ها به‌صورت بررسی ماهوی هستند. با این وجود، نظام اعلامی یا ثبت در برخی کشورها و اختراعات کوچک رایج است. بی‌تردید استحاله نظام‌های ثبتی از مرحله بررسی شکلی محض به بررسی ماهوی نیازمند هزینه‌های فراوان مادی و معنوی است. اما به‌هرحال چنین بررسی می‌تواند ارزش گواهی‌نامه صادره را ارتقا بخشد و آن را کمتر در معرض ابطال قرار دهد. اما علی‌رغم چنین بررسی ماهوی رویکرد کشورها در احراز شرایط ثبتی یکسان نیست و امروزه راهکارهایی مانند اعتماد به نتیجه بررسی سایر کشورها پیشنهاد شده است. از این رو، انعقاد موافقت‌نامه دو یا چندجانبه میان کشورهایی که تبادلات اقتصادی و تجاری گسترده دارند برای پذیرش نتایج جست‌وجوی یکدیگر بسیار ضروری است.

در خصوص نظام داخلی ثبت اختراع ایران به نظر می‌رسد تفکیک نوع نظام با توجه به اهمیت رشته‌های فنی به دودسته تحقیقی و اعلامی رویکرد مناسبی است اما لازم است تکلیف دادگاه‌ها در خصوص اظهارنامه‌های صادره به‌روشنی مشخص شود. از سوی دیگر اعلامی دانستن کلیه گواهی‌های قبلی نیز موجب تکرار هزینه‌ها خواهد شد. این درحالی است که در سال‌های اخیر با برون‌سپاری ارزیابی اختراعات، گواهی‌های صادره از کیفیت مطلوبی برخوردار هستند و به‌راحتی می‌توان به مدارک این بررسی‌ها دست‌یافت و دادگاه‌ها را ملزم نمود تا پس از بررسی آنچه واقعاً در اداره ثبت اختراع روی داده است؛ یعنی انجام شدن یا نشدن بررسی ماهوی در زمان ثبت اختراع، گواهی صادره را اعلامی و یا تحقیقی بدانند.

الف- منابع فارسی:

۱. ابراهیمی، مهدی، (۱۳۸۹)، مقایسه قدرت قوانین ثبت اختراع ایران و هند، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.
۲. آیین‌نامه اجرایی قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب (۱۳۸۷).
۳. بادینی، حسن و مهرداد، مهدی، (۱۳۹۶)، «کارایی اقتصادی در حقوق خصوصی؛ نظریه و مصادیق»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۴۷، شماره ۱.
۴. بهادری جهرمی، زهرا، (۱۳۹۰)، ثبت اختراعات نانو فناوری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق مالکیت فکری، دانشگاه تهران.
۵. بهادری جهرمی، زهرا، (۱۳۹۵)، شیوه مطلوب احراز نقض حق اختراع در محصولات و فرایندهای مشابه در حقوق ایران، با نگاهی به دکترین معادل‌ها، رساله دکتری رشته حقوق خصوصی، دانشگاه تهران.
۶. حاجی حسینی، سید علی، (۱۳۹۶)، حمایت حقوقی از روش‌های کسب و کار، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق مالکیت فکری، دانشگاه تهران.
۷. حبیبی، سعید و شاکری، زهرا، (۱۳۹۰)، "ابعاد حقوقی نمونه اشیاء مفید؛ با تأکید بر مطالعه تطبیقی"، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۱، شماره ۱.
۸. حبیبی، سعید و معلی، مهدی، (۱۳۹۴)، حمایت حقوقی از نوآوری‌های زیست‌فناوری، تهران، سمت.
۹. شهری، غلامرضا، (۱۳۸۴)، حقوق ثبت اسناد و املاک، تهران، جهاد دانشگاهی، چاپ پانزدهم.
۱۰. طباطبایی حصار، نسرین و محمدحسن صادقی مقدم، "آثار ثبت املاک بر اعتبار اعمال حقوقی؛ با تأکید بر اوصاف و کارکردهای نظام ثبتی"، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۶، شماره ۲.
۱۱. طباطبایی حصار، نسرین، (۱۳۹۳)، مبانی و آثار نظام ثبت املاک، تهران، شرکت سهامی انتشار.
۱۲. قانون ثبت اختراع، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب (۱۳۸۶).
۱۳. قانون ثبت و آیین‌نامه اجرایی رسیدگی اسناد مالکیت معارض و هیئت نظارت و شورای عالی مصوب (۱۳۵۲).
۱۴. قیصری، زهره، (۱۳۹۵)، کارکردهای حقوقی PCT در سیستم‌های ثبت ملی و منطقه‌ای، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق مالکیت فکری، دانشگاه تهران.

۱۵. میرحسینی، سید حسن، (۱۳۸۷)، حقوق اختراعات، تهران، میزان، تهران، چاپ اول.
۱۶. هاشمی، شیما سادات، (۱۳۸۹)، "بررسی مراحل ثبت اختراع در ایران، اتحادیه و آمریکا"، مجله رشد فناوری، شماره ۱۲.

ب- منابع انگلیسی:

۱۷. Durham, Alan, Patent Law Essentials: A Concise Guide, ۴th Edition: A Concise Guide, ۴th edition, Praeger, California, ۲۰۱۳.
۱۸. Chun, Dongwook, " Patent Law Harmonization In The Age Of Globalization: The Necessity And Strategy For A Pragmatic Outcome", Cornell Law school Inter-University Graduate Student Conference Papers. paper ۴۵, ۲۰۱۱. Also available at: http://scholarship.law.cornell.edu/lps_clacp/45.
۱۹. Harold C. Wagner, "Making Patent Work-Sharing Work: NEEDED COMPLEMENTARY REFORM ۱-۲" (Apr, ۲۰۱۰), Available at: <[http://www.gray-onclaims.com/storage/Fordham ۲۰۱۰. pdf](http://www.gray-onclaims.com/storage/Fordham%2010.pdf).
۲۰. United Kingdom Intellectual Property Office (UKIPO), Informal Consultation on Reform of the Patent Cooperation Treaty (PCT) ۷, Available at <<http://www.ipo.gov.uk/consult-pct.pdf>>.
۲۱. Law No. ۲۴۰/۲۰۰۰ of ۲۰۰۰ on Patents, Art. ۱۶
۲۲. Overview of the Utility Model System in Korea, available at: https://www.kipo.go.kr/en/HtmlApp?c=۹۲۰۰۱&catmenu=ek۰۳_۰۱_۰۲.

An introduction in types of patent systems with an overview of some registration principles

Zahra Shakeri
Zahra Bahadori Jahromi

Abstract

The patent right of an inventor is created through the registration of an invention. The registration is taken based on a series of physical and natural investigations in different systems and can be varied in various countries. Here, the question is that the patent system is based on which process, and what can be the effects of the registration processes? Whether the patent is the same as the registration of other properties and whether can bring the same consequences or not? The study takes a descriptive-analytical method to investigate the differentiation aspects of the patent department from other properties. Besides, the study has analyzed the indicators of physical and natural patents and discriminate against the impacts. At last, the study concludes that the states determine the type of patent based on their policies. Today, making an effort to make trust in the results of the investigations of other countries can help the promotion of patent. Moreover, the nature of patent creates the right, although this is may not be true on registration of other properties.

Keywords: patent right, patent, patent search, natural patent investigation, the patent system